

مؤلفه‌های سیاست خارجی در گفتمان اصولگرایی عدالتخواه

دریافت: ۸۸/۱۲/۱ تأیید: ۸۹/۱/۱۸ بهرام اخوان کاظمی*

چکیده

در سالهای اخیر گفتمان «اصولگرایی عدالتخواه» در عرصه سیاست خارجی نمود ویژه و قابل توجهی داشته است. در نوشتار حاضر، نویسنده تلاش نموده است تا بر اساس نظام معنایی گفتمان مزبور و دالهای آن، به شناسایی مؤلفه‌های سیاست خارجی این گفتمان بپردازد و بر اساس این نظام معنایی و توصیه‌های مقام رهبری، برای رسیدن به اهداف نظام جمهوری اسلامی ایران در دهه چهارم انقلاب اسلامی، دالهای جدید و کارآمدتری را برای گفتمان مزبور و به‌ویژه در عرصه سیاست خارجی پیشنهاد نماید.

واژگان کلیدی

سیاست خارجی، دیپلماسی، گفتمان اصولگرایی، توحید، عدالت، استکبارستیزی، انقلاب اسلامی، مقام رهبری، دولت نهم و دهم

* دانشیار دانشکده حقوق و علوم سیاسی دانشگاه شیراز، kazemi@shirazu.ac.ir

مقدمه

ظهور «گفتمان اصولگرایی عدالتخواه» در دولت‌های نهم و دهم، دالهای چهارگانه و مهمی همچون «عدالت‌گستری»، «مهرورزی»، «پیشرفت و تعالی مادی و معنوی» و «خدمت‌رسانی» را در حوزه مسائل سیاسی، اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی مطرح و بر حول محور دال مرکزی؛ یعنی ولایت، مفصل‌بندی نموده است.

از سوی دیگر، یکی از مواضع مهم هر نظام سیاسی، تعیین سیاست خارجی مستقل و کارآمد است؛ به گونه‌ای که هیچ نظامی بدون برخورداری از یک سیاست خارجی مستحکم و کارساز، توانایی رسیدن به اهداف خود در حیطه سیاست داخلی را نخواهد داشت. به همین دلیل و در راستای تبیینی مدخل‌گونه از جایگاه و مؤلفه‌های سیاست خارجی دولت نهم و دهم، نوشتار حاضر به دنبال پاسخ‌گویی به این پرسش است که نظام معنایی گفتمان اصولگرایی عدالتخواه و دالهای آن، چه بازتاب و انعکاسی بر مؤلفه‌های سیاست خارجی دولت نهم و دهم بر جای گذاشته است و آیا می‌توان دالهای بهینه و کامل‌تری را در حوزه سیاست خارجی دولت دهم پیشنهاد داد؟

در مقام پاسخ‌گویی به این سؤال، فرضیه این تحقیق این‌گونه قابل ارائه است که به نظر می‌رسد که نظام معنایی گفتمان اصولگرایی عدالتخواه و دالهای چهارگانه آن بر مؤلفه‌های سیاست خارجی دولت نهم و دهم واجد تأثیر بوده است؛ اما در عین حال، می‌توان دالهای بهینه و کامل‌تری را در حوزه سیاست خارجی دولت دهم پیشنهاد داد.

این پژوهش در پی پاسخ‌دادن به سؤال مزبور و آزمودن و اختبار مدعای مذکور است.

از این رو، ابتدا لازم است که تعریف واضحی از اصطلاح سیاست خارجی ارائه گردد:

۱- مفهوم سیاست خارجی و دیپلماسی و رویکردهای مطالعه آن

برخی، سیاست خارجی را این‌گونه تعریف کرده‌اند: «مجموعه خط‌مشی‌ها، تدابیر، روشها و انتخاب مواضعی که یک دولت در برخورد با امور و مسائل خارجی در چارچوب اهداف کلی حاکم بر نظام سیاسی اعمال می‌نماید». به عبارت دیگر «سیاست خارجی، بازتاب اهداف و سیاست‌های یک دولت در صحنه روابط بین‌الملل و در ارتباط با سایر دولت‌ها، جوامع و سازمانهای بین‌المللی، نهضت‌ها، افراد بیگانه و حوادث و اتفاقات جهانی است» (محمدی، ۱۳۷۷: ۱۸).

به باور برخی دیگر از صاحب‌نظران، «سیاست خارجی، عبارت است از خط‌مشی و روشی که دولت در برخورد با امور و مسائل خارج از کشور و برای حفظ حاکمیت و دفاع از موجودیت و منافع خود اتخاذ می‌نماید» (منصوری، ۱۳۶۵: ۱۱).

ابزار اجرای این سیاست، دیپلماسی است؛ زیرا سیاست خارجی، خط‌مشی و برنامه‌رسیدن به هدفهای داخلی و خارجی دولت را در عرصه بین‌المللی مشخص می‌کند و دیپلماسی، طریقه و شیوه اعمال خط‌مشی‌ها و برنامه‌های خارجی و کیفیت اجرای آنها را برعهده دارد. در واقع دیپلماسی، روشی برای حل و فصل مسائل مربوط به روابط خارجی دولت به وسیله گفت‌وگو یا هر روش مسالمت‌آمیز دیگر است. همچنین اصول و بنیادهای نظری و شیوه‌ها و راهکارهای اجرایی، دو بخش اصلی سیاستگذاری خارجی هر کشوری را تشکیل می‌دهد.

امروزه در مطالعه سیاست خارجی کشورها از الگوهای متعددی استفاده می‌شود؛ به‌عنوان مثال می‌توان بر مبنای دو الگوی آرمانگرایی یا واقع‌گرایی به طراحی مدل نظری و عملی سیاست خارجی پرداخت. همچنین هفت الگوی زیر نیز برای مطالعه سیاست خارجی قابل پیشنهاد است:

۱- الگوی خصوصیات فردی رهبران و تصمیم‌گیرندگان

از این منظر، تأثیر خصوصیات و روحیات روانی تصمیم‌گیران و رهبران بر سیاست خارجی سنجیده می‌شود.

۲- الگوی مسئولیت

در این مدل، بیش از آنکه به خصوصیات فکری - عقیدتی سیاستگذار توجه شود، به نوع وظایف و مسئولیت‌هایی که به وی سپرده شده است توجه می‌شود.

۳- الگوی ساخت تشکیلاتی

این مدل، بیشتر به ساختار و تشکیلات یک دولت و نظام سیاسی و روند تصمیم‌گیری در آن تشکیلات و اثراتش بر سیاست خارجی توجه دارد.

۴- الگوی منابع ملی

در این مدل، عوامل و منابع ملی تأثیرگذار بر سیاست خارجی، بررسی می‌گردد که معمولاً می‌توان وسعت کشور، موقعیت جغرافیایی، جمعیت، منابع و ثروت‌های طبیعی کشور را در زمره این منابع به‌شمار آورد.

۵- الگوی سامانه بین‌المللی

در این الگو، تأثیر ساخت و نحوه عمل کل سامانه بین‌المللی و قدرتهای منطقه‌ای و جهانی و فرامرزی بر سیاست خارجی ملی، مورد بررسی قرار می‌گیرد.

۶- الگوی ایدئولوژی و نظام عقیدتی

در این الگو، نظام عقیدتی حاکم بر رهبران و تصمیم‌گیرندگان به‌عنوان متغیر مستقل و سیاست خارجی به‌عنوان متغیر وابسته، مورد بحث و کنکاش واقع می‌شود^۱.

۷- الگوی گفتمانی

در الگوی نوپدید مزبور، دالها و عناصر مهم گفتمانی در سیاست خارجی به‌عنوان مبنای تحلیل، انتخاب و مورد استفاده قرار می‌گیرند.

اما الگوی مورد نظر برای مطالعه سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران از تیرماه سال ۱۳۸۴ تا کنون، کدام یک از این مدلها بوده است؟

به یقین باید پذیرفت که اگر چه در این مطالعه، نمی‌توان از هیچ یک از این الگوها چشم‌پوشید و تمام آنها در این حوزه بررسی، قابل ملاحظه هستند، اما می‌توان الگوی ششم را به‌عنوان تأثیرگذارترین امر در سیاست خارجی نظام جمهوری اسلامی به حساب آورد. به عبارت دیگر، شریعت توحیدی اسلام، بالاترین جایگاه و محوریت را در عرصه تبیین نظری و عملی سیاست خارجی دولت اسلامی دارا می‌باشد و در حقیقت گفتمانها و نظام معنایی در سیاست داخلی و خارجی دولت‌ها نیز باید بر همین مبنای شکل گرفته، تحلیل شوند. از سوی دیگر، در این نوشتار تلاش شده است بر اساس رویکرد هفتم مؤلفه‌های سیاست خارجی در گفتمان اصولگرایی عدالت‌محور در حد توان خود تبیین شود که در حقیقت می‌توان آن را مدخلی در این باب به‌شمار آورد.

۲- مفهوم گفتمان

مفهوم «گفتمان»^۲ در سالهای اخیر کاربردهای معنایی متعدد و متفاوتی داشته است که بر حسب رشته‌های علمی، مانند: سیاست، جامعه‌شناسی، نقد ادبی، زبان‌شناسی و ...، این معانی فرق می‌کند. معمولاً مراد از گفتمان، متن، زبان، سخن و یک رویداد ارتباطی و صورت زبانی است که بخشی از یک شبکه پیچیده اجتماعی، سیاسی و فرهنگی را تشکیل می‌دهد و در حقیقت در موقعیت‌های مختلف، دارای کارکردهای متفاوت در این شبکه است. از سویی، مطالعه گفتمانها و گفتارهای سیاسی و اجتماعی، برای فهم

حدود و نحوه تحولات سیاسی، اجتماعی و گستره و میزان ارتباط این تحولات و آتیه‌نگری آنها بسیار با اهمیت است و به همین خاطر، تحلیل گفتمانی^۳ و نظریات گفتمان، از جایگاه ارزشمند و بایسته‌ای در میان علوم و روشهای علمی برخوردار گشته و تقریباً با گذشت زمان بر اهمیت این حوزه مطالعاتی افزوده شده است.

باید توجه داشت که تحلیل گفتمانی یا نظریه گفتمان^۴ به بررسی نقش اعمال و عقاید اجتماعی معنادار در زندگی سیاسی می‌پردازد (هوارث، ۱۳۷۷: ۱۵۶). به عبارت دیگر، شیوه تحلیل گفتمانی با پرداختن روشمند به نظامهای معنایی و آرایش گفتمانها، تلاش می‌نماید تا باورها و اندیشه‌های مفصل‌بندی شده، منضبط و معنادار را - که در قلمروهای سیاسی، اجتماعی، فرهنگی و اقتصادی قالب‌ریزی شده، هویت‌یافته و متمایز شده‌اند - مورد شناسایی و ارزیابی قرار دهد و با استفاده از نتایج این روش علمی به بهینه‌سازی این گفتمانها و حیات سیاسی و اجتماعی جوامع مبادرت ورزد.^۵

در طول سالهای پس از انقلاب اسلامی ایران نیز گفتمانهای سیاسی متنوعی مانند گفتمان سازندگی و گفتمان اصلاح‌طلبی بروز و ظهور یافته‌اند که با روی کارآمدن دولت نهم، گفتمانی در جمهوری اسلامی و در این دولت مطرح شد که با توجه به تأکید آن بر اصول و ارزشهای انقلابی و اسلامی و تأکید ویژه بر موضوع عدالت، می‌توان آن را «گفتمان اصولگرایی عدالتخواه» نامید.

۳- پیشینه تحقیق

از مفهوم گفتمان و تحلیل‌های گفتمانی در راستای تحلیل سیاست خارجی جمهوری اسلامی نیز استفاده شده است. البته در بخشی از پژوهش‌های مربوط به این زمینه، بدون تمسک به الگو و نظریه‌های مرتبط با مطالعات گفتمانی، ملاحظات امنیت ملی جمهوری اسلامی - که برخاسته از اصول، اهداف، آرمانها و شرایط خاص دوره‌های حیات جمهوری اسلامی بوده است - تحت عنوان گفتمانهای عام امنیت ملی مورد بحث واقع شده است. در واقع معانی عام گفتمان، مد نظر قرار گرفته است. به‌عنوان نمونه می‌توان به کتاب «گفتمانهای امنیت ملی در جمهوری اسلامی ایران»^۶ اشاره کرد که ملاحظات امنیت ملی جمهوری اسلامی ایران به ترتیب وقوع، در سه گفتمان بسط‌محور، حفظ‌محور و رشد‌محور، مورد بررسی قرار گرفته است. البته پیش از آن نیز برخی، این سه گفتمان را به‌عنوان گفتمانهای حاکم بر سیاست‌های جمهوری اسلامی

مطرح نموده‌اند.^۷ از این منظر، هدف از گفتمان نخست یا بسط‌محور، گسترش انقلاب و ارزشهای آن بوده است. به این معنا که سیاست‌های کشور بر این محور شکل می‌گرفت که سایر مستضعفان و مسلمانان با آرمانهای انقلاب آشنا شوند و این آرمانها را به‌عنوان یک الگو بپذیرند. اما شرایط داخلی و خارجی کشور مانند ادامه جنگ، موضع‌گیریهای خصمانه سایر کشورها و وضعیت اقتصادی و اجتماعی کشور، این گفتمان را تغییر داد و آن را به گفتمان حفظ‌محور، تبدیل کرد. در این زمان، تلاشها و خط‌مشی‌ها معطوف به حفظ نظام و حفظ کشور بود و به همین دلیل می‌توان گفت که ارجحیت منافع ملی بر آرمانهای ایدئولوژیک مطرح می‌شد.

از منظر یادشده با پایان جنگ و آغاز دوره سازندگی، مرحله دیگری بر اساس گفتمان رشد‌محور، شروع می‌شود. در این مرحله، اصل، توسعه، سازندگی و رشد اقتصادی است و در جهت توانمندی کشور تلاش می‌شود. البته این سه مرحله از لحاظ زمانی کاملاً از یکدیگر قابل تفکیک نیستند؛ زیرا این گفتمانها نوعاً با یکدیگر نزدیکی و تداخل داشته و جمهوری اسلامی در همه مراحل در صدد بسط آرمانهای خود بوده است، اما گاهی بروز مشکلات، این اولویت را با سایر اولویت‌ها جابه‌جا می‌کرده است.^۸

یکی از معدود پژوهش‌هایی که بر اساس تحلیل گفتمانی و به‌ویژه نظریه گفتمانی «لاکلا» و «موفه» به موضوع بررسی سیاست خارجی ایران و تحولات گفتمانی آن پرداخته است، کتاب «تحول گفتمانی در سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران» به قلم سیدجلال دهقانی فیروزآبادی است. در این پژوهش، تعیین و تعریف گفتمانهای مختلف سیاست مزبور و سیر تغییر و تحول آنها از طریق توضیح و توصیف مرکز ثقل، کانون، دقایق و عناصر هر یک از آنها مورد بحث و نظر قرار گرفته است؛ از جمله اینکه در طول حیات جمهوری اسلامی ایران چه گفتمانهایی در سیاست خارجی، ظهور کرده و چه تحولات گفتمانی‌ای در آنها رخ داده است.

مؤلف بدون قطعی خواندن تقسیمات گفتمانی خویش با ذکر دوره‌های تاریخی پس از انقلاب اسلامی به ترتیب، ظهور گفتمانهای حاکم بر سیاست خارجی را چنین ذکر می‌کند:

- ۱- گفتمان ملی‌گرایی لیبرال؛
- ۲- گفتمان اسلام‌گرایی؛
- ۳- گفتمان آرمان‌گرایی اسلامی؛
- ۴- گفتمان مصلحت‌گرایی اسلامی؛

۵- گفتمان واقع‌گرایی اسلامی؛

۶- گفتمان صلح‌گرایی مردم‌سالار اسلامی (دهقانی فیروزآبادی، ۱۳۸۴: ۱۰).

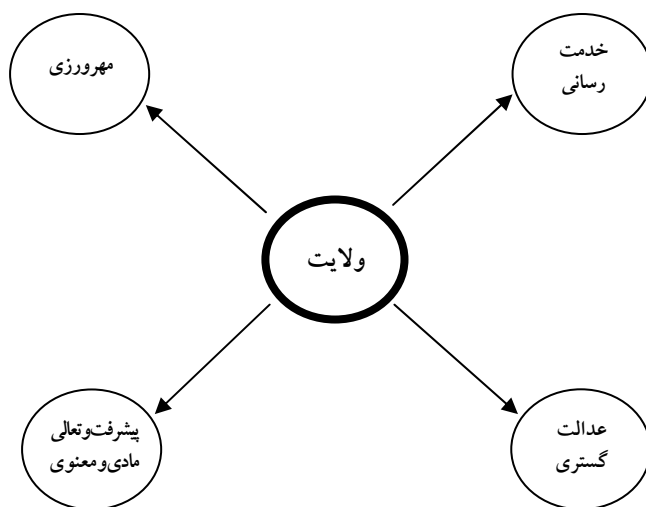
وی تلاش نموده است تا در ادامه تحلیل گفتمانی سیاست خارجی جمهوری اسلامی در مقاله جدیدی^۹ سیاست‌های دولت نهم را نیز بررسی کند. از جمله دستاوردهای این مقاله، توجه به تغییر گفتمانهای مزبور بعد از شروع به کار دولت نهم در مرداد ۱۳۸۴ است؛ به گونه‌ای که گفتمان «عمل‌گرایی فرهنگی» یا «صلح‌گرایی مردم‌سالار» جای خود را به «اصولگرایی عدالت‌محور» داد. دال مرکزی یا متعالی یا نقطه کانونی این گفتمان، عدالت است؛ به طوری که اصول و دقایق گفتمان اصولگرایی، حول محور این مفهوم شکل گرفته، معنا می‌یابند. اگر چه ظهور این گفتمان، یک گسست گفتمانی در سیاست خارجی ایران محسوب نمی‌شود، ولی در مفصل‌بندی مفاهیم فرعی و تدوین گزاره‌های اشتقاقی، از گفتمانهای پیش از خود، متمایز و متفاوت است؛ به ویژه که رویکرد و رهیافت آن به نظم و نظام بین‌الملل از سایر خرده‌گفتمانهای اسلام‌گرایی متمایز است. چیرگی نسبی گفتمان اصولگرایی در سیاست خارجی ایران، بیانگر بازگشت به گفتمان آرمان‌گرایی اوایل دهه ۱۳۶۰ است که وجود نوعی چرخه گفتمانی در سیاست خارجی ایران را به خوبی نشان می‌دهد.

به باور وی، غلبه و حاکمیت گفتمان اصولگرایی عدالت‌محور، پیامدهای عملی و رفتاری ملموس و مشهودی نیز در پی داشته است. اتخاذ و پیگیری راهبردی شالوده‌شکن در قبال نظم و نظام بین‌الملل، سیاست نگاه به شرق، تقویت همکاریهای منطقه‌ای و اسلامی، آمریکای لاتین‌گرایی، استفاده از نمادگرایی (سمبولیسم)، توجه به جنبش عدم تعهد، متنوع‌سازی گفت‌وگوهای هسته‌ای فراتر از اروپا، حمایت از جنبش‌های رهایی‌بخش و مظلومان و مسلمانان، به ویژه مردم فلسطین، نمونه‌هایی از تغییر جهت‌گیری سیاست خارجی جمهوری اسلامی در دوران حاکمیت دولت نهم است. در حقیقت، سیاست خارجی ایران در بستر گفتمان اصولگرایی، تهاجمی شده و نسبت به آمریکا و غرب به مرز تقابل رسیده است؛ تقابلی که در پرونده هسته‌ای ایران کاملاً مشهود است (همان: ۹۳-۹۴).^{۱۰}

۴- نظام معنایی گفتمان اصولگرایی عدالتخواه

گفتمان دولت نهم را بر اساس تأکید محوری این گفتمان بر موضوع عدالت،

می‌توان گفت‌مان اصولگرایی عدالتخواه نامید که دارای چهار دال «عدالت‌گستری»، «مهرورزی»، «پیشرفت و تعالی مادی و معنوی» و «خدمت‌رسانی» می‌باشد که بر حول محور دال مرکزی (ولایت)، مفصل‌بندی شده‌اند. در نمودار زیر، دالهای چهارگانه و نظام معنایی گفت‌مان اصولگرایی عدالتخواه که بر حول دال مرکزی (ولایت) مفصل‌بندی شده‌اند، نشان داده شده است:

نمودار شماره ۱: مفصل‌بندی و نظام معنایی گفت‌مان اصولگرایی عدالتخواه در دولت نهم

مستندات و شواهد دال بر این آرایش گفت‌مانی را می‌توان در برنامه‌های ارائه‌شده از سوی دولت نهم، پیامها، احکام و بیانات رئیس‌جمهور ملاحظه کرد. دولت نهم، پس از تشکیل، برنامه تفصیلی خود را به شکل مکتوب و مدون ارائه نمود (برنامه دولت نهم، ۱۳۸۴). در این برنامه، ساختار، آرایش و دالهای گفت‌مانی این دولت و از جمله عدالت‌گستری، قابل مشاهده است. در مقدمه این برنامه با تأکید بر انقلاب اسلامی و ارزشهای آن، ولایت و رهبری الهی امام خمینی علیه السلام، عامل توفیق این انقلاب و مایه تمدن‌سازی آن به‌شمار آمده و با تأکید بر اصولگرایی انقلابی، دالهای چهارگانه عدالت‌گستری، مهرورزی، پیشرفت و تعالی مادی و معنوی و خدمت‌رسانی، مورد اشاره قرار گرفته است. در بخش‌هایی از این مقدمه چنین آمده است: «... هم اینک ایران اسلامی به آرامی در این سوی، رخ می‌نماید تا بر نظام سلطه جهانی، خط بطلان بکشد و نور عدالت و معنویت را بپراکند... ما توسعه به‌معنای تقلیدی و شاید تحمیلی

آن را شجاعانه بایگانی می‌کنیم. آنچه بالندگی، شکوفایی و در عین حال سرآمدی جامعه ما را تضمین می‌کند، تنها تعبیر قرآنی «تعالی» است که در سایه حکمت، بصیرت، عدالت و حکومت مبتنی بر اسلام ناب محمدی ﷺ فراچنگ می‌آید و غایت آن سرآمدی موعود است ... این سرآمدی، حق مسلم ملت ما است؛ زیرا ملتی که صراط مستقیم را به بهای خون هزاران شقایق گلگون کفن طی می‌کند، با دل‌مردگی و سستی میانه‌ای ندارد؛ او تفرقه‌ها را به وحدت می‌رساند؛ برکت را به سفره‌ها می‌آورد؛ نشاط را همگانی می‌کند و ردای عدالت و عزت و محبت می‌پوشد.

... دولت نهم بر مبنای عقلانیت دینی و در راستای تعهد به اصول و ارزشهای اسلامی و نوگرایی در روشها، همچنین با به‌کارگیری علوم و فنون برای تحقق کارآمدی نظام اسلامی، سعی خواهد نمود که شعار خدمت‌رسانی به مردم را تجلی بخشد» (برنامه دولت نهم، ۱۳۸۴: ۷-۹).

در برنامه مزبور، در بخش راهبردهای کلان دولت نهم، در ذیل عنوان «ارزشها»، موارد کسب رضای الهی از طریق عدالت‌گستری، مهرورزی، خدمت به بندگان خدا و پیشرفت و تعالی مادی و معنوی کشور آمده است. همچنین توسعه عدالت‌محور، اقامه قسط توأم با مهرورزی، خدمت و تعالی و پیشرفت به‌عنوان زیرمجموعه هدف بنیادین این راهبردهای کلان ذکر شده است (همان: ۱۱). در همین برنامه در بخش رؤس برنامه‌های دولت نهم، دالهای چهارگانه مزبور در ذیل عناوین «ارزشها» و «هدف بنیادین» مجدداً تکرار گردیده‌اند (همان: ۴۵).

نکته قابل توجه اینکه در اکثر احکام انتصابات صادره از سوی رئیس جمهور، اشاره به دالها یا شعارهای چهارگانه دولت نهم، وجود دارد و در بخش انتهایی این احکام، رئیس جمهور چنین آورده است: «امید فراوان دارم که در عین هماهنگی و همکاری با هیأت وزیران و انجام وظایف قانونی خویش در تحقق کامل برنامه‌های چهارگانه دولت، شامل عدالت‌گستری، مهرورزی، خدمت به بندگان خدا و پیشرفت و تعالی مادی و معنوی کشور توفیق یابید».^{۱۱}

همچنین رئیس جمهور در پیامهای مکتوب خود، همواره به شعارهای چهارگانه دولت اشاره نموده است (احمدی‌نژاد، ۱۳۸۶/۱۰/۱۱) و در راستای ترویج این گفتمان و دالهای آن در طول ۴ سال دولت نهم؛ یعنی سالهای ۸۴ تا ۸۷، با افتتاح سال تحصیلی، سؤال خود را از دانش‌آموزان، پیرامون شعارهای چهارگانه دولت نهم مطرح

نموده است. وی در پیام دوم مهر خود به دانش‌آموزان آورده است: «و اما پرسش امسال؛ طی سه سال، سه پرسش مطرح شد؛ پرسش اول، درباره عدالت، پرسش دوم، درباره مهرورزی و پرسش سوم، درباره پیشرفت و تعالی همه‌جانبه کشور و امروز درباره خدمتگزاری است» (احمدی‌نژاد، ۱۳۸۷/۷/۲).

همچنین رئیس جمهور با اشاره به ابلاغ سیاست‌های کلی برنامه پنجم توسعه از سوی رهبر معظم انقلاب اسلامی تصریح می‌کند که سیاست‌های ابلاغی از سوی ایشان، خط شاخص و راهنمایی روشن برای یک برنامه‌ریزی ایرانی و اسلامی خواهد بود. وی با اعلام پایبندی به فرامین مقام معظم رهبری، اظهار امیدواری کرد که «این دستورالعمل در بخش‌های مختلف تدوین برنامه پنجم، مورد توجه قرار گرفته و تلاش بی‌وقفه برای اجرایی شدن آن به عمل آید» (احمدی‌نژاد، ۱۳۸۷/۱۰/۲۵).

وی تشخیص درست مسیر حرکت و ایستادگی بر اصول را ضامن تعالی و پیشرفت سریع کشور می‌داند و معتقد است: «خط ایستادگی بر اصول، آموزه اصلی امام راحل علیه السلام و رمز پیروزی و بقای انقلاب اسلامی و حاصل فداکاری ملت است و ایستادگی بر اصول با تمام مشکلات و مانع‌تراشی‌ها موجب افتخار همه ما و لازمه ادامه راه امام خمینی علیه السلام و تبعیت از رهبری معظم انقلاب است» (احمدی‌نژاد، ۱۳۸۵/۱۲/۵).

او تأکید دارد که «حاکمیت اسلام در سایه ولایت فقیه به‌عنوان حلقه اتصال با امام عصر (عجل الله تعالی فرجه الشریف) در ایران اسلامی برپا شده است و باید دست در دست هم برای برپایی عدالت در داخل و نیز در عرصه جهانی حرکت کنیم» (احمدی‌نژاد، ۱۳۸۷/۸/۸).

رئیس جمهور با تأکید بر ضرورت حفظ دستاوردهای انقلاب، وظیفه دولت نهم را تحقق عهد خویش با ملت در اجرای شعارهای چهارگانه با زعامت رهبری انقلاب می‌داند: «دنیا باید بداند که ایران با تمام توان، حافظ دستاوردهای انقلاب عظیم خود خواهد بود. امروز به لطف خداوند، رهبری عزیز انقلاب اسلامی با صلابت، پرچم عزت ملت ایران را به دوش می‌کشند و ملت نیز با آگاهی و بیداری و با اشتیاق و متحد، پشت سر ایشان است ... دولت خدمتگزار در عهدی که با شما ملت بسته است، استوار و پایدار است که این عهد، همان عدالت‌گستری، مهرورزی و تلاش برای پیشرفت مادی و معنوی کشور و دفاع از آرمانها و حفظ عزت و شکوه ملت ایران است» (احمدی‌نژاد، ۱۳۸۵/۱۱/۲۲).

۵- بازتاب گفتمان اصولگرایی عدالتخواه در سیاست خارجی

دالهای گفتمان اصولگرایی عدالتخواه، تنها دارای نمود و محوریت در حوزه سیاست داخلی نیست، بلکه الزاماً می‌بایستی دارای انعکاس و منشأ اثر در سیاست خارجی هم باشد. به همین دلیل، ملاحظه می‌شود که برخی از دالهای چهارگانه گفتمان اصولگرایی عدالتخواه، توسط دولت نهم و دهم در حوزه سیاست خارجی نیز به‌کار رفته است. به‌عنوان مثال، رئیس‌جمهور «عدالت، مهرورزی، دوستی و برادری، حفظ کرامت انسانی و توجه به اخلاق و معنویت» را از اصول سیاست خارجی دولت نهم بر شمرده است (احمدی‌نژاد، ۱۳۸۷/۵/۲۱).

البته برخی این اصول را به شکل دیگری نیز تفسیر کرده‌اند. مثلاً حمید مولانا از مشاورین ریاست جمهوری در این باره می‌نویسد: «نواندیشی فضیلت‌محور و حکمت‌آمیز، عدالتخواهی و توحیدگرایی، سه محوری است که دکتر احمدی‌نژاد بر آن تکیه دارد. سه‌گانه‌ای که می‌توان آن را جزئی از نظریه انقلاب نوین عمومی در عالم کنونی هم به‌شمار آورد»^{۱۲} (زارعی، ۱۳۸۷: ۲۲-۲۳).

به این نکته نیز باید توجه داشت که گفتمان دولت نهم و دهم در حوزه سیاست خارجی،^{۱۳} دارای رویکردهای عمیق جهانی و منظرهای جهان‌وطنانه است و حرکت و بسترسازی برای حکومت جهانی حضرت مهدی (عجل الله تعالی فرجه الشریف) از اهداف عالی این دولت به‌شمار می‌آید؛ به‌گونه‌ای که بارها مورد تصریح شخص رئیس‌جمهور و سایر دولتمردان قرار گرفته است. به‌عنوان نمونه، رئیس‌جمهور معتقد است: «بدون تردید، دست‌مدیریت حضرت ولی عصر (عجل الله تعالی فرجه الشریف)، همواره پشت سر انقلاب اسلامی است. انسجام اسلامی، جز با دعوت به امام‌حق، امکانپذیر نیست و همه بشریت را می‌توان با دعوت به امام عصر (عجل الله تعالی فرجه الشریف)، متحد و منسجم کرد. جهانیان از اوضاع حاکم بر جهان امروز ناراضی و خواستار برچیده‌شدن ظلم، جنایت و برپایی عدالت هستند. با تأکید بر نقاط مشترک در دنیا می‌توان به وحدت و همدلی دست یافت و بددلی و کینه‌ورزیها را از بین برد...» (احمدی‌نژاد، ۱۳۸۶/۱۲/۱۵). آنچه مطلوب ما است تحقق حکومت جهانی و پیشبرد سیاست‌های مقطعی و موضعی به‌مثابه تکمیل فرآیند این حکومت جهانی است» (احمدی‌نژاد، ۱۳۸۷/۵/۲۱).

وی در همین راستا ابراز می‌دارد: «تلاش برای تسریع در آبادانی کشور و آماده‌شدن برای اداره جهان و فراهم کردن شرایط تعالی انسانها از مهمترین مأموریت‌های بسیج

است. فرهنگ انقلاب اسلامی و بسیج، مبتنی بر آموزه‌های اسلام ناب محمدی ﷺ، تنها راه نجات و سعادت بشریت است و با توجه به بن‌بست دنیای مادی در عرصه‌های مختلف نظری، فرهنگی و اقتصادی، می‌توانیم راه حل‌های صحیح برای اداره درست جهان را به سرعت در اختیار بشریت قرار دهیم» (احمدی‌نژاد، ۱۳۸۷/۹/۵).

۱-۵- سیاست خارجی گفتمان اصولگرایی از منظر مقام معظم رهبری

گفتمان اصولگرایی عدالتخواه و دالهای مهم و چهارگانه آن، همواره مورد تأیید ویژه مقام معظم رهبری قرار گرفته است. به‌عنوان نمونه، ایشان با ذکر خصوصیات ارزشی و انقلابی دولت نهم، برخورداری از این ویژگی‌ها را علت قدردانی افزون‌تر خود از این دولت اعلام نموده‌اند (آیه‌الله خامنه‌ای، ۱۳۸۷/۶/۲). رهبر انقلاب، ضمن تأکید برگفتمانهای سیاسی و اجتماعی دولت نهم و دهم و بیان امتیازات و ویژگی‌های آن، توصیه‌هایی نیز به این دولت داشته و نقاط ضعف آن را یادآور شده‌اند (اخوان کاظمی، ۱۳۸۸، ش ۱۳۸: ۱۳-۳۳). در همین راستا، سیاست خارجی گفتمان اصولگرایی دولت نهم و دهم از منظر مقام معظم رهبری نیز مورد تأیید قرار گرفته است. با تفحص در بیانات چند سال گذشته ایشان، می‌توان موارد زیر را از منظر معظم‌له به‌عنوان امتیازات و بایسته‌های سیاست خارجی «گفتمان اصولگرایی عدالتخواه» به حساب آورد:

اول- ایمان و هویت اسلامی و انقلابی و پایبندی به آن و تلاش در جهت برجسته و شفاف‌سازی هویت اسلامی در جهان اسلام؛

دوم- حفظ استقلال سیاسی (آیه‌الله خامنه‌ای، ۱۳۸۵/۳/۲۹)؛

سوم- پایبندی به اصول و ارزشهای انقلاب اسلامی؛ چه در قول و چه در عمل و حاکم‌نمودن فضای اصولگرایی و ارزشهای انقلابی؛

چهارم- عدم انفعال در برابر زیاده‌خواهی استکبار و ایستادگی عزتمندانه در مقابل آن (آیه‌الله خامنه‌ای، ۱۳۸۶/۶/۴)؛

پنجم- انطباق شعار و گفتمان کلی دولت نهم با شعار و گفتمان امام و شعارها و گفتمانهای انقلاب (آیه‌الله خامنه‌ای، ۱۳۸۷/۶/۲)؛

ششم- عدالتخواهی؛

هفتم- استکبارستیزی؛

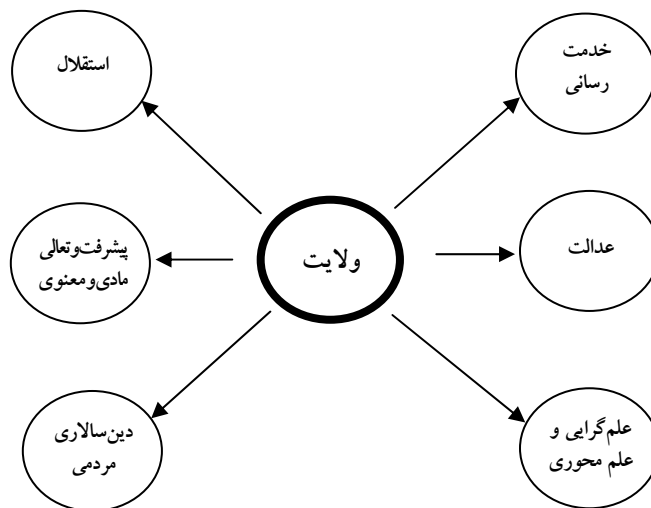
هشتم- اعاده عزت ملی و ترک انفعال در مقابل سلطه و تجاوز و زیاده‌طلبی مستکبران؛

نهم- مقابله با زورگویی، تحمیل و افزون‌طلبی قدرتهای زورگو که یکی از مظاهر آن پافشاری بر برخورداری از فناوری هسته‌ای است؛

دهم- برخورداری از روحیه تهاجم در مقابله با زورگویان بین‌المللی (همان).
مقام معظم رهبری، از ریاست دولت نهم، به‌عنوان رئیس جمهور انقلابی، متعهد، کارآمد، فعال و شجاع یاد نموده و ضمن تقدیر از شجاعت، جسارت و جرأت ایشان - چه در عرصه داخلی و چه در عرصه خارجی - ادامه حیات جمهوری اسلامی را وابسته به جرأت، جسارت و احساس توانایی و قدرت مدیران و مسئولان آن - نسبت به توان خود و مردم - می‌دانند و روی کارآمدن «شاه سلطان حسین‌های ضعیف» را مساوی با اتمام کار نظام جمهوری اسلامی به حساب می‌آورند (آیه‌الله خامنه‌ای، ۱۳۸۷/۹/۲۴).

۲-۵- پیشنهاد نظام معنایی جهت سیاست خارجی دولت دهم

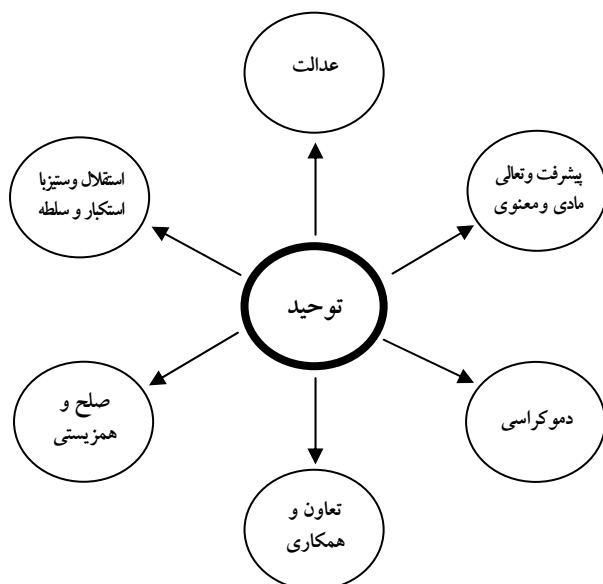
با توجه به ارزیابی گفتمانهای مهم نظام جمهوری اسلامی و حمایت‌های رهبر انقلاب از گفتمان اصولگرایی عدالتخواه دولت نهم و دهم و با توجه توصیه‌های ایشان و صاحب‌نظران، نظام معنایی زیر در شروع دهه چهارم انقلاب اسلامی قابل پیشنهاد است:

نمودار شماره ۲: مفصل‌بندی و نظام معنایی گفتمان اصولگرایی عدالتخواه در دولت دهم

بنا بر نمودار فوق، دالهای شش‌گانه عدالت، خدمت‌رسانی، علم‌گرایی و علم‌محوری، دین‌سالاری مردمی، استقلال و پیشرفت و تعالی مادی و معنوی بر حول

محور دال مرکزی (ولایت) مفصل‌بندی شده‌اند. دال مرکزی (ولایت) در حقیقت، دینی‌بودن و خدامداری این گفتمان و نظام سیاسی جمهوری اسلامی را نشان می‌دهد. همچنان که برای جلوگیری از هرگونه شبهه تأویل مردم‌سالاری دینی به دموکراسی غربی از دال و اصطلاح صحیح‌تر؛ یعنی (دین‌سالاری مردمی)^{۱۴} استفاده شده است. از سوی دیگر، در حوزه سیاست خارجی دولت دهم و گفتمان اصولگرایی عدالتخواه - و در ذیل مفصل‌بندی پیش گفته - این آرایش و مفصل‌بندی گفتمانی قابل پیشنهاد است:

نمودار شماره ۳: مفصل‌بندی و نظام معنایی پیشنهادی جهت گفتمان اصول‌گرایی عدالت‌خواه در حوزه سیاست خارجی دولت دهم

در این نمودار، به دلیل موحّد بودن بخش اعظمی از دولت‌ها و ملت‌های موجود عالم و تکلیف مستمر دعوت توحیدی و جهان‌شمول اسلام، «توحید» به‌عنوان دال مرکزی انتخاب گردیده است؛ زیرا توحید، مهم‌ترین مبنای سیاست خارجی دولت اسلامی است و محور اصلی دیپلماسی در اسلام را تشکیل می‌دهد. اعتقاد به یگانگی خدا زیربنا و اساس همه ادیان آسمانی بوده و تمام شؤون آن؛ اعم از عقاید، احکام و اخلاق بر آن استوار است. به همین دلیل، مبنای قرآن کریم، دعوت به خدای یگانه بوده و تنها گناهی که قابل آمرزش نیست، شرک به خداست (نساء(۴): ۴۸).

از طرفی، دال عدالت، بیانگر عدالتخواهی و مساوات‌طلبی و نفی هرگونه تبعیض در تمام مناسبات بین‌المللی است و از سوی دیگر، دال استقلال و نفی سلطه و استکبار، بیانگر خصلت استکبارستیزی اسلام و آرمان بلند انقلاب اسلامی در تحقق آن در فراخنای گیتی است و می‌توان آن را ترجمانی از قاعده نفی سبیل^{۱۵} دانست. در حقیقت نمودار شماره ۳ و سایر دال‌های این نظام معنایی، بیانگر آن است که جمهوری اسلامی در سیاست خارجی خود، ضمن عدالت و استقلال‌خواهی و استکبارستیزی و نفی هرگونه سلطه در فضایی سرشار از صلح و همزیستی مسالمت‌آمیز، با محوریت توحید و دعوت بدان، خواهان تعاون و همکاری جهان‌شمول تمام کشورها و ملت‌ها، در مسیر پیشرفت مادی و معنوی است و برای تمام جهانیان، خواهان سعادت در سایه توحید می‌باشد.

همچنین استفاده از دال «دموکراسی» - با محوریت توحید - به‌جای سایر اصطلاحات و معادل‌های بومی آن، به دلیل ضرورت برخورداری از زبان و اصطلاحات جهانی برای مفاهیم لازم در عرصه بین‌المللی است.

بدیهی است، دال دموکراسی در این مفصل‌بندی، ناظر بر کلیه راهکارها و کارویژه‌هایی است که مشارکت سیاسی و آزادانه و حق رأی برابر در عرصه بین‌المللی برای کلیه کشورها، در موضوعات و تصمیم‌گیریهای جهانی را فراهم می‌کند و نافی هرگونه سلطه‌پذیری و سلطه‌خواهی و تبعیض در این عرصه است.

نتیجه‌گیری

در این نوشتار، بیان شد که بر اساس تأکید محوری گفتمان دولت نهم و دهم بر موضوع عدالت، می‌توان نظام معنایی آنان را گفتمان اصولگرایی عدالتخواه نامید که دارای چهار دال «عدالت‌گستری»، «مهرورزی»، «پیشرفت و تعالی مادی و معنوی» و «خدمت‌رسانی» است که بر حول محور دال مرکزی (ولایت)، مفصل‌بندی شده‌اند.

نظام معنایی گفتمان اصولگرایی عدالتخواه و دال‌های چهارگانه آن بر مؤلفه‌های سیاست خارجی دولت نهم و دهم، واجد تأثیر نسبی بوده است و به همین خاطر می‌توان دال‌های بهینه و کامل‌تری را در حوزه سیاست خارجی دولت دهم، پیشنهاد داد. لذا نگارنده، علاوه بر پیشنهاد اصلاح و بازسازی دال‌های گفتمان مزبور در عرصه داخلی (نمودار شماره ۲)، به ارائه و پیشنهاد دال‌های جدید و تکمیلی (طبق نمودار شماره ۳)

در راستای سیاست خارجی دولت دهم پرداخت و مؤلفه‌های اصلی آن را شامل دالهای عدالت، پیشرفت و تعالی مادی و معنوی، استقلال و ستیز با استکبار و سلطه، دموکراسی، تعاون و همکاری، صلح و همزیستی مسالمت‌آمیز دانست که بر حول محور دال مرکزی (توحید)، مفصل‌بندی شده‌اند.

بدیهی است گفتمان اصولگرایی عدالتخواه در طول زمان، می‌بایست با توجه به مقتضیات زمانی و مکانی - چه در حوزه سیاست داخلی و چه در حوزه سیاست خارجی - دالهای متغیر لازم را اخذ و تثبیت نموده و بدین وسیله بر کارآیی، اثربخشی و به‌هنگامی خود بیفزاید و می‌بایستی دائماً با فرآیند اعمال «بازخورد» و تحقق عملکرد آسیب‌شناسی و خودانتقادی، به شناسایی معایب خود پرداخته و بر اساس شاخص مهم اهداف و آرمانهای اصیل انقلاب اسلامی و رهنمودهای رهبری و توجه عملی به دیدگاه‌های صاحب‌نظران، خود را بهسازی و ساماندهی مجدد نماید. در غیر این صورت، دچار ناکارآمدی شده و با از دست‌دادن اثربخشی، گفتمانهای سیاسی و اجتماعی مدعی بالندگی، جای آن را خواهند گرفت.

یادداشت‌ها

۱. نویسنده در نوشتار دیگری بر اساس این الگو، اصول مبنایی سیاست خارجی نبوی را - آن هم، نه به‌گونه‌ای حصری - استخراج و تحلیل نموده و آنها را شامل موارد زیر دانسته است:
الف- اصل توحید؛
ب- اصل رسالت جهانی و دستیابی به امت واحد؛
ج- اصل دعوت؛
د- اصل همزیستی مسالمت‌آمیز؛
ه- اصل جهاد؛
و- اصل نفی سبیل و لزوم عزتمندی مسلمین؛
ز- اصل وفای به عهد و تعهدات.
برای اطلاع بیشتر ر.ک: بهرام اخوان کاظمی، «اصول سیاست خارجی پیامبر ﷺ»، مندرج در سیاست نبوی، مبنایی، اصول و راهبردها، ۱۳۸۶: ۵۷۱-۵۹۷.

۲. Discourse.

۳. Discourse analysis.

۴. برای اطلاع بیشتر در این باره ر.ک: دایان مک دانل، مقدمه‌ای بر نظریه‌های گفتمان، ترجمه حسین علی نودری، ۱۳۸۰.

۵. همان‌طور که گفته شد، مطالعه گفتمانها و گفتارهای سیاسی و اجتماعی، برای فهم حدود و نحوه تحولات سیاسی، اجتماعی و گستره و میزان ارتباط این تحولات و آتیه‌نگری آنها بسیار با اهمیت

- است و در این راستا، استفاده از تحلیل گفتمانی «ارنستو لاکلا» و «شنتال موفه» برای تحقیقات کلان‌تر مناسب‌تر بوده و از توان افزون‌تری برای این منظور برخوردار است و خوشبختانه نگارنده در تحقیق در دست چاپ زیر، مهمترین گفتمانهای سیاسی و اجتماعی سی سال اخیر جمهوری اسلامی را بر اساس تحلیل گفتمانی «لاکلا» و «موفه»، نقد و ارزیابی نموده است و به دلیل پیچیدگی و گستردگی این سطح تحلیل، ترجیح داده است که مفهوم عام‌تری از تحلیل گفتمانی را در این مقاله تبیین نماید. برای اطلاع بیشتر ر.ک: بهرام اخوان کاظمی، نقد و ارزیابی گفتمانهای سیاسی و اجتماعی مطرح در ایران (۲ خرداد ۱۳۷۶ تا ۲۲ خرداد ۱۳۸۸)، بی‌تا، زیر چاپ.
۶. ر.ک: سیدحسین ولی‌پور زرومی، گفتمانهای امنیت ملی در جمهوری اسلامی ایران، زمستان ۱۳۸۳.
۷. دکتر عماد افروغ.
۸. ر.ک: عماد افروغ، چالش‌های کنونی ایران، ۱۳۸۰: ۲۳۳.
۹. ر.ک: سیدجلال دهقانی فیروزآبادی «گفتمان اصولگرایی عدالت‌محور در سیاست خارجی دولت آقای احمدی نژاد»، دو فصلنامه دانش سیاسی، شماره ۵، بهار و تابستان ۱۳۸۶: ۶۷-۹۸.
۱۰. همچنین در این باره مراجعه به منبع زیر مفید است: نورمحمد نوروزی، تحول گفتمان سیاسی و پویای الگوی رفتار سیاست خارجی در ایران، پایان‌نامه دکتری، دانشگاه تهران، دانشکده حقوق و علوم سیاسی، ۱۳۸۲.
۱۱. برای نمونه ر.ک: احکام انتصابات سیدمهدی هاشمی به‌عنوان سرپرست وزارت کشور (۱۳۸۷/۲/۲۸)؛ علی‌احمدی به‌عنوان وزیر آموزش و پرورش (۸۶/۱۲/۷)؛ حمید بهبهانی به‌عنوان وزیر راه و ترابری؛ سیدشمس‌الدین حسینی به‌عنوان وزیر اقتصاد و دارایی (۱۳۸۷/۵/۲۲) (ر.ک: قسمت احکام و دستورالعمل‌ها، پایگاه اطلاع‌رسانی ریاست جمهوری اسلامی ایران: <http://www.president.ir/fa>).
۱۲. مقدمهٔ پروفسور حمید مولانا.
۱۳. برای اطلاع بیشتر از دیدگاه‌های رئیس‌جمهور در حوزهٔ سیاست خارجی، مراجعه به سه کتاب زیر که توسط مرکز پژوهش و اسناد ریاست جمهوری در سال ۱۳۸۷ چاپ و منتشر شده است، مفید می‌باشد:
- الف- «عدل و صلح»؛ این کتاب، شامل مجموعهٔ سخنرانی‌های محمود احمدی‌نژاد در چهارمین سفر وی به آمریکا با مقدمه حمید مولانا می‌باشد.
- ب- «حقیقت؛ گوهر گمشدهٔ جهان و سیاست»؛ این کتاب، شامل پرسش و پاسخ‌های محمود احمدی نژاد در نشست با تعدادی از نخبگان و سازمانهای مردم‌نهاد (NGO) آمریکایی است.
- ج- «دیپلماسی‌نامه»؛ این کتاب، مجموعهٔ نامه‌های محمود احمدی‌نژاد به سران کشورها، مردم آمریکا، پاپ بندیکت شانزدهم، یک مادر آمریکایی و باراک اوباما، با مقدمهٔ حمید مولانا می‌باشد.
- همچنین مرکز پژوهش و اسناد ریاست جمهوری در سال ۱۳۸۷، در راستای تبیین سیاست‌ها و گفتمانهای دولت نهم، فصلنامهٔ «دولت اسلامی» را تأسیس و منتشر کرده است.
۱۴. برای شناخت دقیق‌تر علت ترجیح و صحت بیشتر کاربرد این اصطلاح به جای مردم‌سالاری دینی، ر.ک: (آیه الله) محمدرضا مهدوی کنی، «مردم‌سالاری دینی یا دین‌سالاری مردمی؟»، پیام صادق، شمارهٔ ۴۴، آذر و دی ۱۳۸۱: ۲-۶.

۱۵. یکی از اصول ارزشمند دولت اسلامی و دولت نبوی در کلیه عرصه‌های سیاسی، اقتصادی، فرهنگی و ... اصل نفی سبیل در تمام قلمروهای داخلی و خارجی است که از نص آیه «لَنْ يَجْعَلَ اللَّهُ لِلْكَافِرِينَ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ سَبِيلًا» گرفته شده است؛ یعنی «خداوند، سبیل و طریقی برای کافران بر مؤمنان قرار نداده است» (نساء (۴): ۱۴۱).

منابع و مأخذ

۱. احمدی نژاد، محمود، عدل و صلح، تهران، مرکز پژوهش و اسناد ریاست جمهوری، ۱۳۸۷.
۲. -----، حقیقت؛ گوهر گمشده جهان و سیاست، تهران، مرکز پژوهش و اسناد ریاست جمهوری، ۱۳۸۷.
۳. -----، دیپلماسی نامه، تهران، مرکز پژوهش و اسناد ریاست جمهوری، ۱۳۸۷.
۴. -----، «تشریح اصول سیاست‌های خارجی دولت نهم در جمع سفرا»، ۲۱ مرداد ۱۳۸۷، پایگاه اطلاع‌رسانی ریاست جمهوری اسلامی ایران (<http://www.president.ir/fa>).
۵. اخوان کاظمی، بهرام، «نقد و ارزیابی گفتمان اصول گرایی از منظر مقام معظم رهبری»، فصلنامه معرفت، سال هجدهم، شماره ۳ (پیاپی ۱۳۸)، خرداد ۱۳۸۸.
۶. -----، نقد و ارزیابی گفتمانهای سیاسی و اجتماعی مطرح در ایران (از ۲ خرداد ۱۳۷۶ تا ۲۲ خرداد ۱۳۸۸)، تهران، پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی (بی‌تا، زیر چاپ).
۷. -----، «اصول سیاست خارجی پیامبر ﷺ»، مندرج در: سیاست نبوی؛ مبانی، اصول و راهبردها، تهران، انتشارات دانشگاه امام صادق علیه السلام، زمستان ۱۳۸۶.
۸. افروغ، عماد، چالش‌های کنونی ایران، تهران، حوزه هنری سازمان تبلیغات اسلامی، ۱۳۸۰.
۹. برنامه دولت نهم، تهران، دبیرخانه شورای اطلاع‌رسانی دولت، مرداد ۱۳۸۴.
۱۰. بیانات مقام رهبری در دیدار با رئیس جمهوری و اعضای هیأت دولت، ۱۳۸۷/۶/۲، پایگاه اطلاع‌رسانی دفتر مقام معظم رهبری (<http://www.leader.ir>).
۱۱. بیانات رهبر انقلاب اسلامی در دیدار اساتید و دانشجویان دانشگاه علم و صنعت، ۱۳۸۷/۹/۲۴، پایگاه اطلاع‌رسانی دفتر مقام معظم رهبری.
۱۲. بیانات رهبر انقلاب اسلامی در دیدار مسئولان و کارگزاران نظام جمهوری اسلامی، ۱۳۸۵/۳/۲۹، پایگاه اطلاع‌رسانی دفتر مقام معظم رهبری.

۱۳. بیانات رئیس جمهور در مراسم تودیع و معارفه رؤسای قدیم و جدید دفتر رئیس جمهور، پایگاه اطلاع‌رسانی ریاست جمهوری اسلامی ایران (http://www.president.ir/fa).
۱۴. بیانات رئیس جمهور در اجتماع مردم لرستان، ۱۳۸۷/۸/۸، پایگاه اطلاع‌رسانی ریاست جمهوری اسلامی ایران.
۱۵. بیانات رئیس جمهور در مراسم گرامیداشت یوم‌الله ۲۲ بهمن، ۱۳۸۵/۱۱/۲۲، پایگاه اطلاع‌رسانی ریاست جمهوری اسلامی ایران.
۱۶. بیانات رئیس جمهور در جلسه هیأت دولت با عنوان «تلاش بی‌وقفه دولت برای اجرای سیاست‌های ابلاغی رهبری»، ۱۳۸۷/۱۰/۲۵، پایگاه اطلاع‌رسانی دولت، دولت آنلاین: (http://www.dolat.ir).
۱۷. بیانات رئیس جمهور در اجلاس مجلس خبرگان رهبری، ۱۳۸۶/۱۲/۱۵، پایگاه اطلاع‌رسانی ریاست جمهوری اسلامی ایران.
۱۸. بیانات رئیس جمهور در افتتاحیه گردهم‌آیی رؤسای نمایندگی‌های جمهوری اسلامی ایران در خارج از کشور، ۱۳۸۷/۵/۲۱، پایگاه اطلاع‌رسانی ریاست جمهوری اسلامی ایران.
۱۹. بیانات رئیس جمهور در جمع فرماندهان نیروی مقاومت بسیج، ۱۳۸۷/۹/۵، پایگاه اطلاع‌رسانی ریاست جمهوری اسلامی ایران.
۲۰. پیام رئیس جمهور به همایش کارآفرینی، ۱۳۸۶/۱۰/۱۱، پایگاه اطلاع‌رسانی ریاست جمهوری اسلامی ایران.
۲۱. پیام رئیس جمهور به مناسبت آغاز سال تحصیلی ۱۳۸۷-۸۸، ۱۳۸۷/۷/۲، پایگاه اطلاع‌رسانی ریاست جمهوری اسلامی ایران.
۲۲. دهقانی فیروزآبادی، سیدجلال، تحول گفتمانی در سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران، تهران، مؤسسه انتشاراتی روزنامه ایران، چ ۱، ۱۳۸۴.
۲۳. -----، «گفتمان اصولگرایی عدالت‌محور در سیاست خارجی دولت آقای احمدی نژاد»، دوفصلنامه دانش سیاسی، شماره ۵، بهار و تابستان ۱۳۸۶.
۲۴. زارعی، مجتبی، حکمت و دیالکتیک، (گفتارهایی در اندیشه و روش دکتر محمود احمدی نژاد؛ رئیس جمهوری اسلامی ایران)، قم، نشر مجنون، ۱۳۸۷.
۲۵. مک دائل، دایان، مقدمه‌ای بر نظریه‌های گفتمان، ترجمه حسین‌علی نوذری، تهران، فرهنگ گفتمان، ۱۳۸۰.
۲۶. منصوری، جواد، نظری به سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران، تهران، امیرکبیر، ۱۳۶۵.

۲۷. محمدی، منوچهر، سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران؛ اصول و مسائل، تهران، نشر دادگستر، ۱۳۷۷.
۲۸. مهدوی کنی، محمدرضا، «مردم‌سالاری دینی یا دین‌سالاری مردمی؟» پیام صادق، شماره ۴۴، آذر و دی ۱۳۸۱.
۲۹. نامه تشکر هیأت دولت به محضر رهبر معظم انقلاب، ۱۳۸۷/۶/۱۱، پایگاه اطلاع‌رسانی ریاست جمهوری اسلامی ایران.
۳۰. نوروزی، نورمحمد، تحول گفتمان سیاسی و پویای الگوی رفتار سیاست خارجی در ایران، پایان‌نامه دکتری، دانشگاه تهران، دانشکده حقوق و علوم سیاسی، ۱۳۸۲.
۳۱. ولی‌پور زرومی، سیدحسین، گفتمانهای امنیت ملی در جمهوری اسلامی ایران، تهران، پژوهشکده مطالعات راهبردی، چ ۱، زمستان ۱۳۸۳.
۳۲. هوارث، دیوید «نظریه گفتمان»؛ ترجمه سیدعلی اصغر سلطانی، فصلنامه علوم سیاسی، شماره ۲، پاییز ۱۳۷۷.